

Vinterfåglar i Mälardalen 1950—55.

AV JENS WAHLSTEDT.

Underreknad har under åren 1950—55 fört regelbundna anteckningar över vinterns fågelfauna i Västeråstrakten. Då man i flera litteraturuppgifter av i dag fortfarande kan finna, att ex. av fjällvråk, blåhök och bergläska sällsynt övervintrar i södra Sverige, torde några av följande uppgifter från det parti av Mälardalen, som utbreder sig SV-SO om Västerås inom Västmanland, vara av intresse.

Klimat och näringsväxlingar har åstadkommit skiftande fauna från vinter till vinter. Vintern 1952—53 var sorktillgången så lunda mycket god på grund av förhindrade höskördar och förmådde flera av fjällvärldens rovfåglar att övervintra. Den milda förvintern 1953 lockade också några extrema söderflyttare att dröja sig kvar till exceptionellt sena data.

Ett specialstudium vore att rekommendera av de varfåglar, fjällvråkar m. fl., som regelbundet övervintrar. Deras uppträdande här bl. a. i fråga om jakt och revirhävande är helt annorlunda än på häckplatserna.

Flera ornitologer är verksamma i dessa marker, av vilka framför alle Bo och ROLF KUMLIN, JAN HÅKANSSON och GUNNAR TIBBLING har gjort värdefullare observationer vintertid. Kollegialt har vi kunnat följa vinterfaunan 1950—55 med ofta en veckas intervaller.

Stenknäck, *Coccyzus erythrophthalmus*. Fågeln är redan känd som övervintrare-kringsstrykare men förtjänar ändå att omnämnas. Nyårsdagen 1954 iakttogs 1 ex. ad. vid Kvarnberget, N Asköviken, en fågelrik vassvik av Mälaren 14 km SV Västerås. På exakt samma plats uppehöll sig en stenknäck ad. vid två tillfällen i slutet av dec. 1954 (Bo KUMLIN m. fl.). Fågeln livnärde sig på alftö.

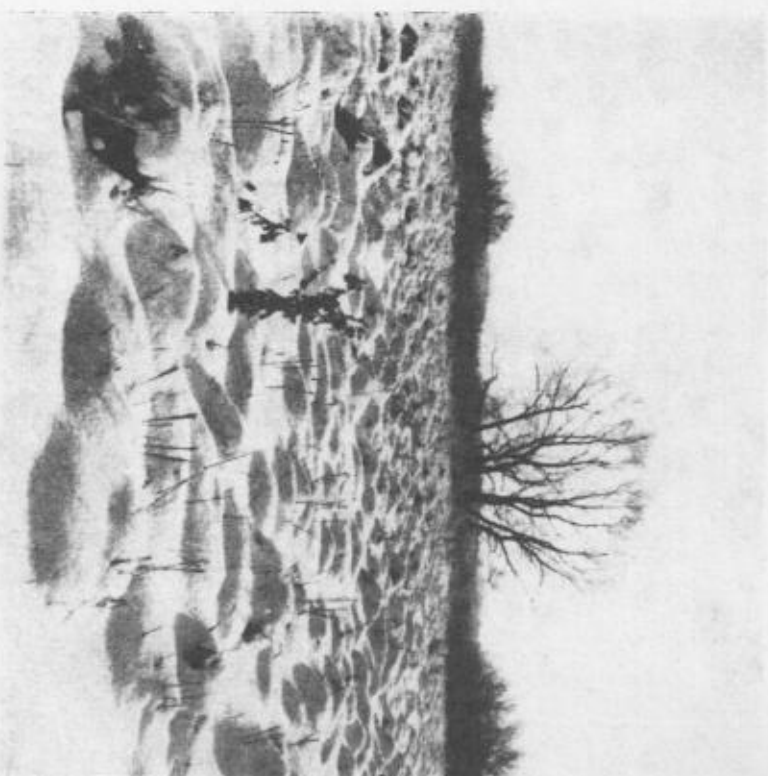

Fig. 1. Fjällvråkhammens sisträda vid Asköviken. Foto: THOU LUNDQVIST.

Snösiska, *Carduelis borehemanni exilis*. 1 ex. iakttogs i jan. 1954 bland gräsiskor vid sopstation inom Västerås stad (H. AVELIN). Säkert är fågeln över lag förbigången bland de stora gräsiskflockarna vintertid. Vintern 1954—55 var f. ö. mycket gräsiskfartig, endast undantagsvis sågs någon mindre flock vintertid och ingen höstetid på söderflyttning.

Vinterhämpling, *Carduelis flavirostris*. Regelbundet övervintrande i större eller mindre flockar, särskilt vid sopstationer, vintern 1954—55 dock sällsynt (jfr föreg.). I mars och början av april ses stora flockar ofta på sopstationer ivrigt sjungande i dagsmejan.

Tallbit, *Pinnicola enucleator*. Den mindre invasion, som ägde

rum för vintern 1954, medförde ett tiotal observationer i trakten och Västerås stad. Bl. a. må nämnas 5-10 ex. den 16 nov. vid Askövikens, 7 ex. 21 nov. strax V Västerås samt 5 ex. den 26 dec. vid Skällby Ö Hallstrahammar. Dessa fåglar hade gott om föda på grund av tillgången på granfrö. Även korsnäbb, möjligen mest större arten, var synnerligen talrik i skogstrakterna denna vinter.

Bofink, *Fringilla coelebs*. Regelbundet övervintrande vid silsmagasin vid Askö gård N Askövikens, i 5-10 ex. ♂ och även enstaka ♀. Även på andra lokaler i trakten visar sig stundom hannar vintertid.

Bergfink, *Fringilla montifringilla*. Artens övervintring under 1950-talet har i hela Mellansverige varit av varierande mått. Ofta förekom flockar med flera hundra fåglar på olika lokaler i Västeråstrakten vintarna 1951-53. Speciell massförekomst i Västerås stad var vintern 1951-52. Fågelnas föda utgjordes i huvudsak av rapsfrö ute på landsbygden, även silsmagasinen gästades av hundratals bergfinkar. Övriga vintar efter dessa har endast ett fåtal observerats. Vintern 1954-55, då Skåne gästades av flockar på tiotusentals bergfinkar, sågs arten mycket sparsamt och parvis på trakten.

Sävsparv, *Emberiza schoeniclus*. Förekommer ej ovanligt under milda vintar kring Mälaren i jan. och mars. Hel övervintring av ett eller flera ex. noteras årligen vid Kraftverksviken utanför Västerås stad.

Snösparrv, *Plectrophenax nivalis*. Regelbundet övervintrande på slätterna kring Västerås i smärre flockar. Från mitten av febr., då uppsträcket torde börja, observeras flockar med 20-30 ex. ej ovanliga. Flockbildning som den vid Askövikens 8 april 1951, i snösmältningstiden, med 70-80 snösparrar torde höra till undantagen. Denna flock var starkt uppblandad med sånglärkor.

Berglärka, *Eremophila alpestris*. 1 ex. ad. uppträcktes den 6 febr. 1954 i snösparrvflock på 20 ex. å gödslat åkerfält norr om Askövikens. Den 14 febr. ytterligare 2 ex. bland dessa. Från nämnda datum till vinterns slut kvarstannade sålunda 2 ad. och 1 juv. berglärka på lokalen. En av dessa föredrog vid flera tillfällen en stilla skuggsång från marken. Kring 15 mars rastade i några dagar 2 berglärkor, förmodligen på norsträcka, å sopstation inom Västerås stad. Vintern 1955 iaktogs 2 berglärkor i jan. i snösparrvflock vid Ångsjön i Kärrobo (G. TIBBLING). Sä-

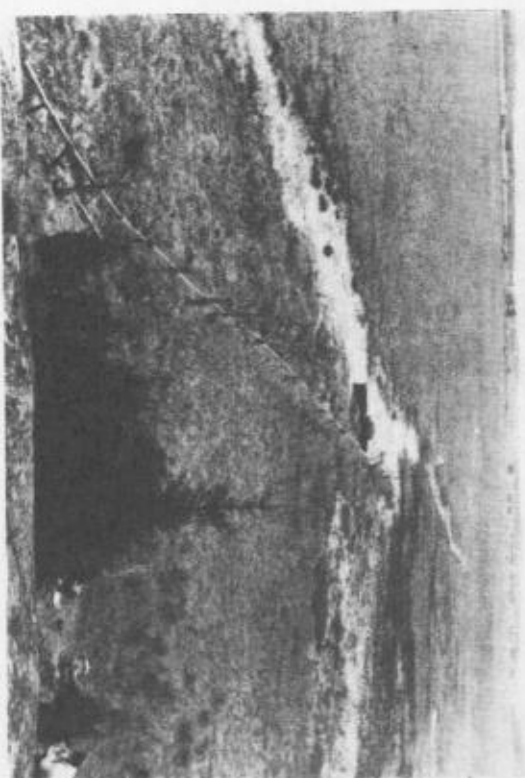

Fig. 2. Parti av Askövikens inre ängar en vårdag, från Runnhäll.
Foto: ARNE ORVILLIUS.

kert är berglärkan förbisedd tidigare vintertid och väl värd att efterspana i snösparrvflockarna. Gödselält är lämplig biotop.

Vartägel, *Lanius excubitor*. Regelbunden övervintrare. Varje vassvik och slättsjö i trakten hyser en eller flera vartäglar. Närvaron av arten röjes ofta genom anhopningar av småfjädr och fågeldun under torrbuskar i vasskanter och vid strandängar, där byret således förtärs. Största delen av födan torde dock utgöras av sork, speciellt vintern 1952-53. Ofta påträffas flera sjungande vartägglar i februari. Sängen, som ju har ett revirhävande syfte, torde i detta fall gälla jaktreviret. Säkert utgöres antalet sjungande vartägglar alltså av lika mycket honor som hannar, då bägge könen är sångkapabla. Något intresse könen emellan har ej observerats vintertid. Vintern 1952-53 syntes fågeln något vanligare på grund av sorktillgången.

Strömstare, *Cinclus cinclus*. Arten är sparsamt lottad på lämpliga övervintringslokaler. En av de få, Forsby kvarn efter Svartån 7 km N Västerås, hyser varje vinter ett ex. Den 11 nov.

1951 sågs här samtidigt 6 ex., julafcon 1953 2 ex. Även i Svartån i Västerås stad har strömstare uppträtt.

Kungsfiskare, *Alcedo atthis*. 1 ex. uppehöll sig vid Svartån i några dagar före jul inne i Västerås centrum och kunde beskådas av en mångfald ornitologer. Fågeln häckar ej i trakten.

Hökuggla, *Surnia ulula*. Från invasionsvintern 1950 föreligger inga uppgifter med starka belägg. Den 17 febr. 1953 observerades ett ex. vid Forsby kvarn N Västerås. Denna ugglan utförde bl. a. skenfall mot en flock på 7 raphöns. 1954 uppträdde en hökuggla den 4 febr. på slätkullar strax N Askögård. Fågeln iaktogs aldrig med byte, men ryttlade tillfälligt över ängarna och spanade från torrträd, förmodligen efter sorskar.

Sparvuggla, *Glauclium passerinum*. Sparsamt observerad vintertid. Vintern 1953-54 iaktogs dock sparvuggla vid onomalt många tillfällen bl. a. vid Asköviken, och en mångfald inlämnades skjutna till konserveratorer. En mindre invasion (från norr) bör alltså ha ägt rum. Vintern 1954-55 var arten mycket sällsynt, och inga uppgifter från hela sydöstra Västmanland föreligger; även skogstrakterna i norra Uppland och Västmanland har varit mycket sparvuglefattiga. Inte otänkbart är, att höstens stora utvandring av fåglar med fleråriga fröväxter som diet lockade även sparvugglorna att medfölja denna. Ännu i slutet av april, då detta skrives, har veterligt inga sparvuglor hörts eller iakttagits i Mellansverige och Norrland.

Hornuggla, *Asio otus*. Sparsamt övervintrende. Ett ex. iaktogs 20 jan. och 3 febr. vid Kvarnberget N Asköviken.

Jorduggla, *Asio flammeus*. Den 6 jan. 1954 uppskrämdes 2 ex. å starräng vid Hesselöundet S Västerås. 1 ex. å samma plats följande dag. Den 18 jan. observerades 2 jordugglor, förmodligen ett annat par, vid Askövikens inre ängar (ROLF KUMLIN).

Stenfalk, *Falco columbarius*. Vintern 1950-51 uppehöll sig ett ex. vid Kraftverksvaken utanför Västerås, enligt flera observationer. Den 21 dec. 1952 1 ex. vid Askövikens inre.

Tornfalk, *Falco tinnunculus*. Fågeln är säkert mer hårdig än man tror. Flera iakttagelser på förvintern föreligger. Den 14 och 21 febr. 1951 1 ex. å vid Hesselöundet. Den 17 jan. 1954 iaktogs 1 ex. ♀ vid Asköviken, jagande sorke å inre ängarna. Flera iakttagelser av förmodligen en enda fågel, en ♀, under jan. månad 1955 vid Asköviken (Bo KUMLIN m. fl.).

Kungsrörn, *Aquila chrysaetos*. Reglbunden förekomst varierar utom 1955. Gynnsammaste året för övervintring torde ha varit 1952. Höskördarna förhindrades då i hela Mälardalen, och flera norrländska rovfåglar lockades av den goda sorktillgången att övervintra. Möjligen kan den också ha medverkat till att även kungsrörnarna stannade kvar över vintern så pass stationärt. Örnarnas föda bestod annars av fälthare och fasan. Såväl juv. som ad. iaktogs denna vinter. Vinterhalvåret 1951-52 gjordes vid Asköviken 3 kungsrörnsobservationer, varav 1 ex. juv. på senhösträcket, 1 ex. juv. i febr. och 1 ex. ad. på våsträcket. För vinterhalvåret 1952-53 föreligger däremot 10 observationer vid Asköviken, varav 1 ex. ad. på senhösträcket. 9 iakttagelser alltså gjorda under dec.-febr. av minst 2 juv. och 1 ad., de förra stationära och observerades samtidigt 21 januari.

Vinterhalvåret 1953-54 sågs kungsrörn i minst 2 ex., vid tre tillfällen en ad., vid det fjärde en juv., samtliga iakttagelser vid Asköviken. Vintern 1950-51 iaktogs kungsrörn bl. a. 25 mars, 1 ex. ad. Vintern 1955 förekom *ingen* kungsrörn, utom en hösträckande ad. 20 nov. vid Asköviken (G. TIBBLING). Den 10 april observerades 2 ex. ad. i ivrig parningsflykt över yttre Asköviken (ROLF KUMLIN).

Tydligt är att antalet örnobservationer varierar starkt från vinter till vinter. Möjligt är ju också att en stor del av våra svenska vinterörnar är ostliga ungor.

Fjällvråk, *Buteo lagopus*. Arten har en intressant övervintringshistoria. Från att tidigare aldrig ha observerats vintertid i trakten kvarstannade flera ex. stationära vintern 1952-53 på grund av sorktillgången. Sedan dess är fjällvråken årsvis övervintare.

Denna vinter uppehöll sig alltså stationära 2 fjällvråkar vid Asköviken, förmodligen en ♂ juv. och en ♀ ad. Den 18 jan. iaktogs här på en gång 3 ex. Samtidigt fanns ett ex. vid Hesselöundet S Västerås, ett ex. vid Ängsjön i Kärrbo och ett ex. vid Ängsöund SO Västerås. En fjällvråk ♂ juv. inlämnades till konserverator i Västerås för uppsättning. Fågeln hade hitats döende på ett fält vid Badelunda, förmodligen ej av förgiftning utan mag sjukdom (eller svält? Ex. vägrade vid inlämnandet hälften av normal vikt, kroppen utmärklad.) Följande vintrar har en eller två vråkar stationärt uppträtt på de nämnda lokalerna.

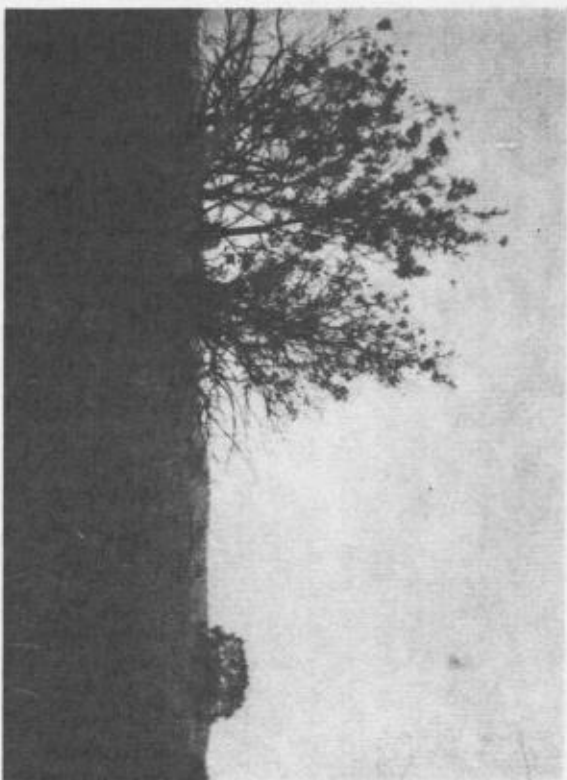

Fig. 3. Sorkrik varfjälleterräng, Asköviken (sommartid). Foto: förf.

De bägge fjällvråkarna vid Asköviken hävdade sina respektive revir genom att vid vissa tider på dagen uppträda på alltid samma punkter i terrängen, t. ex. i ett högt pilträdd eller en halmstäck. 4 juv. hade vid Askövikens inre bl. a. ett eller två bestämda pilträdd vid en stor bäck, där »sitidens» varierade mellan kl. 08.30 och 10.00, dock med mycket exakt ankomsttid. Även en stund mitt på dagen och en längre på eftermiddagen anslogs till denna plats. Vråkens övriga gränspunkter utgjordes av bestämda telefonstolpar på Lövsta ängar i revirets västra, samt gårdsgård och halmstäck i dess södra del. Punkterna användes även som späningsplatser vid sorkjakt, dock fanns, i omedelbar närhet av alla dessa, lika lämpliga utsiktspplatser. 9 juv. hade lika begränsat revir vid Gångholmen i yttre Asköviken.

Den 18 jan. rådde tillfälligt vårväder med barmark, solsken och bläst, temp. + 5 grader. Förmodligen fick parningsdriften härvid vråkarna att »glömma» respektive jaktrevir. Hela dagen iaktogs nämligen de bägge fåglarna tillsammans i ivriga flykt- och parningsspel över inre Asköviken. Den 25 jan., en vecka senare, rådde åter vinterklimat med -10 graders kyla och mera

snö. Vråkarna satt nu åter på var sina jaktrevir. Denna parningsflykt är den enda som iaktogs hos traktens övervintrande fjällvråkar.

Ormvråk, *Buteo buteo*. Ett ex. i vinterdräkt iaktogs den 17 jan. 1954 tillsammans med två stationära fjällvråkar vid Askövikens inre ängar.

Blåhök, *Circus cyaneus*. Ett ex. juv. i vinterdräkt observerades på närhall över Askövikens vassar den 3 febr. 1954 (Bo KUMLIN). Den 21 febr. iaktogs vi (flera observatörer) förmodligen samma ex. å lokalen.

Havsörn, *Haliaeetus albicilla*. Ett ex. juv. vistades 3-6 febr. 1954 vid inre Asköviken. Fågeln höll med förkärlek till i höga granar i norra skogen men iaktogs även i segelflykt över denna skog och inre ängarna. Någon jakt observerades aldrig. I islossningen och på senhösten ses någon enstaka gammal havsörn på Blacken och Granfjärden. Enligt fiskare på trakten övervintrade havsörnar tidigare på Ängsölandet.

Rördrom, *Botaurus botaurus*. Ett ex. uppehöll sig en kort tid jan.-febr. 1955 vid Fullerö gods SV Västerås vid Malaren. Fågeln vistades här i vassen vid öppen vak och livnärde sig även på av ortsbefolkningen utlagda fiskrester. Troilgen försvann drommen då vaken frös till. Vid ett besök i febr. iaktogs endast spår på isen av fågeln (L. BROBERG, T. LUNDQVIST och H. AVELLIN).

Tillägg. I samband med nordliga vintergäster i Västeråstrakten må nämnas några äldre fynd av ugglor, som finnes konserverade på Västerås Högre Allm. Läroverks Biologimuseum, nämligen 2 lappugglor, 3 fjällugglor och 1 hökuggla. En lappuggla daterar sig från 18 nov. 1877, Tortuna i Nortuna N Västerås, medan den andra saknar etikett. Två fjällugglor är skjutna i Västerås i nov. 1863, resp. dec. 1852, och den tredje i Skultuna hösten 1869. Hökugglan är från Västerås 1870. Samtliga fynd är alltså mycket gamla men ändå av visst värde.